

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Losse speculaties over de internationalisering van performance onderzoek

Bala, S.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

Published in

Theaterwetenschap aan de Amstel: vijftig jaar onderzoek en onderwijs aan de Universiteit van Amsterdam

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bala, S. (2014). Losse speculaties over de internationalisering van performance onderzoek. In S. Alting van Geusau, P. Eversmann, & R. van der Zalm (Eds.), *Theaterwetenschap aan de Amstel: vijftig jaar onderzoek en onderwijs aan de Universiteit van Amsterdam* (pp. 121-135). Amsterdam University Press.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van:
Amsterdams Universiteitsfonds, Universiteit van Amsterdam.
Commissie Geschiedschrijving UvA, Universiteit van Amsterdam.
Departement Kunst-, Religie- en Cultuurwetenschappen, Faculteit der
Geesteswetenschappen, Universiteit van Amsterdam.
Leerstoelgroep Theaterwetenschap, Faculteit der Geesteswetenschappen, Universiteit van
Amsterdam.

Inhoud

Ontwerp omslag: Suzan Beijer
Ontwerp binnenwerk: V3-Services, Baarn

ISBN 978 90 8964 592 0
e-ISBN 978 90 4852 205 7
NUR 676

© S.L. Alting van Geusau, P.G.F. Eversmann, R.G.C. van der Zalm/ Amsterdam University
Press B.V., Amsterdam 2014

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen
in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige
wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B
Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van
23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk
verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB
Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers
en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te
wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen
illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen
gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

	Voorwoord	7
1	Benjamin Hunningher en de oprichting van het Instituut voor Dramaturgie <i>Viktoria Tkaczyk & Sylvia Alting van Geusau</i>	11
	De panden: Nieuwe Doelenstraat 16-18 <i>Sylvia Alting van Geusau</i>	34
2	Vijftig jaar Theaterwetenschap, een institutionele geschiedenis <i>Peter Eversmann & Rob van der Zalm</i>	37
	Het secretariaat <i>Sylvia Alting van Geusau</i>	88
3	Theaterwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam in de eenentwintigste eeuw <i>Kati Röttger</i>	91
	Het keukentje <i>Sylvia Alting van Geusau & Rob van der Zalm</i>	118

4	Losse speculaties over de internationalisering van performance onderzoek <i>Sruti Bala</i>	124
	Het Universiteitstheater <i>Nathalie Wevers</i>	136
5	Dramaturgie in Amsterdam <i>Fanne Boland</i>	145
	Het Zwembad <i>Tjeerd Posthuma</i>	162
6	Toegepaste theaterwetenschap in het Universiteitstheater <i>Cock Dieleman & Henk Danner</i>	165
	Kamer S.26: de hoogleraarskamer, voorheen de medewerkerskamer <i>Rob van der Zalm</i>	184
7	Stemmen uit het veld <i>Robbert van Heuven</i>	191
	Kamer 3.07: studievereniging Nieuwe Doelen <i>Sylvia Alting van Geusau</i>	202
8	De bibliotheek: van hoogleraarsboekenkast tot wetenschappelijke informatievoorziening <i>Willem Rodenhuis</i>	205
	Bijlagen	217

Voorwoord

Eén keer in de veertien dagen, op maandag, vergadert de staf van de 'capaciteitsgroep Theaterwetenschap', zoals de naam van de opleiding momenteel officieel luidt. Toen, tijdens zo'n stafvergadering, voor het eerst ter sprake kwam dat we in 2014 ons gouden jubileum zouden vieren, buitelden de suggesties al snel over elkaar heen. We zouden zus, we konden zo, we moesten dat. Waar we het al snel over eens waren was dat de festiviteiten in ieder geval luister zouden moeten worden bijgezet met een publicatie. Want, zo stelde men, dit was een uitgelezen gelegenheid om de balans op te maken en te beschrijven hoe deze opleiding tot stand was gekomen, hoe zij zich in het internationale en nationale veld positioneerde, welke ontwikkelingen zij had doorgemaakt en door welke accenten in onderwijs en onderzoek zij zich onderscheiden had van andere theaterwetenschappelijke opleidingen. Zo zou ook duidelijk worden wat vandaag de dag karakteristiek, om niet te zeggen uniek was voor 'Amsterdam'. Maar, zo vond men ook, we moeten zeker niet alleen terugkijken. Laten we, vertrekkend vanuit de recente verschuivingen in het politieke, culturele en wetenschappelijke veld, vooral ook nadenken over de consequenties van deze veranderingen voor de theaterwetenschap en het onderwijs en het onderzoek in de eenentwintigste eeuw. Het één kon natuurlijk heel goed met het ander, dus we waren er snel uit. Het resultaat is deze bundel waar negen medewerkers, drie alumni en één student aan hebben meegewerkt.

In de eerste twee artikelen wordt nadrukkelijk teruggekeken. Viktoria Tkaczyk en Sylvia Alting van Geusau gaan kort in op de geschiedenis van theaterwetenschap als academische discipline. Vervolgens laten ze zien hoe de benoeming van de eerste hoogleraar, Benjamin Hunningher, tot stand kwam en hoe 'zijn' Instituut voor Dramatische Kunst, zoals de naam toen luidde, zich positioneerde tussen aan de ene kant de Europese en aan de andere kant de Angelsaksische traditie.

Losse speculaties over de internationalisering van performance onderzoek¹

Sruti Bala

Als internationalisering het antwoord is, wat is dan de vraag?

In haar essaybundel over vergelijkende literatuurwetenschap, met de prikkelende titel *Death of a Discipline*, buigt Gayatri Spivak zich over het onlosmakelijke verband tussen het ontstaan van vakgebieden en belangrijke politieke ontwikkelingen. Volgens Spivak kan de opkomst van vergelijkende literatuurwetenschap na de Tweede Wereldoorlog worden gerelateerd aan de grootschalige uittocht van intellectuelen op de vlucht voor het fascisme in diverse Europese landen. Verder speelde hierbij de erkenning een rol dat diverse literaire en taalwetenschappelijke canons gelijktijdig kunnen bestaan, ondanks enorme verschillen. Op eenzelfde manier kan de opkomst van 'Area Studies' als onderzoeksgebied worden verbonden met de toenemende macht van de Verenigde Staten tijdens en direct na de Koude Oorlog, en met de pogingen om kennis over de wereld te verzamelen in termen van bepaalde, geopolitiek min of meer zelfstandige, 'areas', en bewegingen daartussen. Culturele Studies, Postkoloniale Studies en Etnische Studies als universitaire vakgebieden staan bovendien in verband met de grote toename van immigratie in de Verenigde Staten en Europa.² Volgens mij wijst een dergelijke analyse meer op een correlatief dan op een causaal verband, omdat er wordt gepoogd om, naast de verticale stamboom van een vakgebied, ook aandacht te besteden aan de laterale, structurele invloeden ervan. Het is te simpel om te beweren dat oorlog of immigratie direct heeft geleid tot de opkomst van die vakgebieden; de geschiedenis en de resultaten van deze vakgebieden zijn verweven met bredere sociopolitieke transformaties. Zo zou je ook kunnen vragen met welke bredere ontwikkeling de opkomst van International Performance Research als tak van Theaterwetenschap in Amsterdam gecorreleerd of verbonden kan zijn. Als International Performance Research het antwoord is, wat is dan de vraag? Wat bete-

kent de toevoeging van 'international' voor een vakgroep van Geesteswetenschappen in een stad die historisch bekendstaat als internationaal handelscentrum, met een erfenis waarin slavernij en welvaart, kolonisatie en liberaal gedachtegoed, met elkaar verknoopt zijn? En ten slotte: welke visie op de universiteit zou het vakgebied van Theaterwetenschap eventueel kunnen bieden met een dergelijke aanlokkelijke en ambitieuze oproep tot internationalisering?

Zulke grote vragen kunnen op z'n best worden beantwoord met losse speculaties.³ Het gouden jubileum van een instituut is een passende gelegenheid om de druk van specialisatie en professionalisering even terzijde te schuiven, om het oerwoud van evaluatie, externe beoordelingen en onderwijskwaliteitscontrole achter je te laten en erover na te denken hoe het onderzoeksgebied wordt voortgeblazen door de stormen van onze tijd; om ons te wagen aan het formuleren van hoopvolle verwachtingen voor de toekomst.

Wat internationale samenwerking in het onderwijs betreft is de vakgroep Theaterwetenschap sinds 1964 verschillende verbanden aangegaan – zowel voor kortere als langere termijn.⁴ Als de verschillende paspoorten een indicatie zijn voor de diversiteit binnen de staf, moet gezegd worden dat vertegenwoordigers van zo'n twaalf nationaliteiten als fulltime of parttime staflid aan het instituut verbonden zijn geweest. Schoonmakers en beveiligers hebben we hierbij nog buiten beschouwing gelaten. Bovendien heeft de vakgroep gedurende de vijftig jaar van haar bestaan onderdak geboden aan talrijke gastonderzoekers en -docenten. In dit artikel richt ik mij vanuit mijn eigen ervaring als opleidingscoördinator vooral op het Erasmus Mundus MA Programme in International Performance Research (MAIPR), waarbij de vakgroep Theaterwetenschap van 2008 tot 2013 betrokken was.

MA International Performance Research in Amsterdam

Het MAIPR-programma was een samenwerkingsverband ('consortium' in Euro-speak) van vier Europese universiteiten die hiervoor een Erasmus Mundus-subsidie hadden ontvangen van de Europese Commissie. Warwick University in Engeland was penvoerder, en de andere leden waren, met wisselende periodes van betrokkenheid, de universiteiten van Helsinki en Tampere in Finland en de University of Arts Belgrado in Servië. De gezamenlijke aanvraag voor het MA-programma is zonder twijfel voortgekomen uit collegiale betrekkingen tussen individuele medewerkers van de deelnemende universiteiten en gefaciliteerd door overkoepelende instanties zoals de International Federation for Theatre Research (IFTR-FIRT) met haar jaarlijkse conferenties. Het Erasmus Mundus- masterprogramma kent twee doelen: (a) verbetering van samenwerking tussen verschillende universiteiten en hogescholen en (b) het stimuleren van mobiliteit tussen EU-lidstaten. Daarmee bood het pro-

gramma aan de vakgroep een veelbelovende en geschikte manier om externe financiering te verwerven.⁵ Op grotere schaal kan het gezamenlijke masterprogramma echter worden opgevat als reactie op het modebegrip 'internationalisering', dat overall ter wereld in universiteiten gebezigd werd en in beleidsrapporten over het (hoger) onderwijs te lezen was. Tegen het einde van de jaren negentig was er bij Europese universiteiten een onmiskenbare verschuiving in de richting van marktdenken waarneembaar. Hanneke Teekens, voormalig directeur van de Nuffic, de Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs, merkt in een recent rapport terloops op: 'Internationaal onderwijs is een industrie geworden, en samenwerking en concurrentie in het hoger onderwijs zijn in toenemende mate twee keerzijden van dezelfde medaille.'⁶ Nationale onderwijsinstanties zoals Nuffic, DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst) en de British Council hebben kantoren geopend in landen met een 'opkomende markt', zoals Brazilië, India, China, Mexico, Rusland en Korea. Daarbij zoeken ze samenwerking met banken en nemen ze particuliere tussenpersonen in dienst om studenten te werven. Er worden zelfs zogenaamde offshore-campussen en -filialen opgezet.⁷ Onder druk van afnemende publieke middelen, vooral bij geesteswetenschappen en kunstopleidingen, hebben universiteiten en hogescholen hun afdelingen en vakgroepen aangespoord om geld te genereren voor het uitvoeren of opstarten van hun eigen master en PhD-programma's. Deze programma's moesten 'aantrekkelijk' zijn voor internationale studenten, die een aanzienlijk hoger collegegeld inbrengen en goed zijn voor het prestige en de concurrentiepositie van universiteiten. Wie niet meedeed aan dergelijke expansieve activiteiten, dreigde te maken te krijgen met sluiting, fusie, overname en gedwongen ontslagen. Dit gold vooral voor opleidingen met traditioneel weinig studenten en/of met een uitgesproken niet-praktijkgerichte oriëntatie. Zo werden universiteiten volwaardige stakeholders in de 'financialisering' van kennis; 'internationalisering' – met in het kielzog mobiliteit en financieel gewin – was daarbij een van de sleutelbegrippen.⁸

Het zou echter onterecht en cynisch zijn om de persoonlijke investeringen en inspanningen van de Amsterdamse vakgroep Theaterwetenschap in internationale onderwijssamenwerking af te doen als zuiver economisch gemotiveerd, of als een directe afgeleide van staat en kapitaal. Er is veeleer sprake van een complexe medeplichtigheid aan het beleid van 'internationalisering', een beleid dat mogelijkheden biedt én beperkend is, dat even leerzaam is als irritant, of in de woorden van criticus Raymond Williams, 'eindig maar significant'⁹.

Door het MAIPR-programma kon de vakgroep Theaterwetenschap onderdak bieden aan bijna 100 masterstudenten uit 46 landen en aan internationaal vermaarde gastdocenten en -onderzoekers, alles in een onstuimige periode van vijf jaar. Met beurzen van de Europese Commissie konden getalenteerde studenten op verdienen worden geselecteerd en kon er ook een evenwichtige regionale verdeling tot stand worden gebracht.¹⁰ Er konden gastonderzoekers van buiten de EU worden uit-

genodigd: een enorme verrijking van het programma, die zonder structurele steun niet denkbaar zou zijn geweest. Bilaterale afspraken met partneruniversiteiten openden diverse mogelijkheden voor de medewerkers van de diverse instellingen: ze konden bij elkaar op bezoek gaan, samen lesgeven, samen zomercursussen ontwerpen en syllabi, lezingen en audiovisuele registraties van voorstellingen delen, en (een enkele keer) elkaars individuele onderzoek ondersteunen. Bij de meeste Erasmus Mundus-programma's blijven studenten in één onderwijsinstelling en gaan de medewerkers als gastdocent of -onderzoeker naar een partneruniversiteit. Bij MAIPR is echter gekozen voor een ander, ongebruikelijk model, waarbij studenten elk semester naar een andere universiteit gingen. Zodoende werden ze door medewerkers van twee van de drie instellingen begeleid en ze ontvingen dan ook twee verschillende diploma's. Dit betekende dat de hoogstaande Erasmus Mundus-doelen – 'mobiliteit', 'samenwerkend leren' en 'samenwerking met derde landen' – werden vertaald naar voortdurende administratieve en structurele aanpassingen en uitdagingen: van inreisvisa tot accommodatie, van toekenning van studiepunten tot de naamgeving van de uitgereikte diploma's, van verschillende beoordelingsnormen tot verschillende structuren van begeleiding en supervisie. Om het programma in Amsterdam te kunnen coördineren moest ik vertrouwd raken met de administratieve subtiliteiten van niet alleen de eigen universiteit, maar ook nog drie andere universiteiten. Vervolgens moest ik stoïcijns zien te manoeuvreren door de voortdurende veranderingen in de regels op universitair, landelijk en Europees niveau. Ook dit was een les in mobiliteit. Dat de tweede vijfjaarlijkse aanvraag van het MAIPR-programma bij de Europese Commissie in 2012 werd afgewezen, past in het kader van het Europese 'broedplaatsbeleid' met betrekking tot de internationalisering van hoger onderwijs. Dit houdt in dat onderwijsactiviteiten alleen in hun opbouwfase worden gesubsidieerd, omdat ze geacht worden zichzelf daarna financieel te kunnen bedruipen.¹¹ In 2013 heeft de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam op financiële gronden besloten haar betrokkenheid bij de opleiding te beëindigen. Sindsdien wordt het MAIPR-programma op zelf gefinancierde basis nog steeds aangeboden door de universiteiten van Warwick en Belgrado (dat betekent dus dat de studenten een nogal hoog collegegeld moeten betalen). De University of Dublin is er als nieuwe partner bij gekomen. Intussen is de Universiteit van Amsterdam een herstructurering van haar masteropleidingen aan het plannen, waarbij zij gebruik wil maken van de vaardigheden, kennis en HR-pool die in het MAIPR-programma zijn opgebouwd, zodanig dat zij hiervoor niet meer afhankelijk is van externe financiering.

De aanwezigheid van internationale studenten en medewerkers en de mogelijkheid om samen met andere instellingen in andere landen een visie voor het vakgebied te ontwikkelen, zijn geen luxe of aardige toevoeging, maar een noodzaak. Enerzijds zijn deze zaken nodig vanwege het feit dat de publieke en structurele steun voor opleidingen in de kunst en in de geesteswetenschappen aan een proces van geleidelijke

ontakeling onderhevig is; we kunnen daarom alleen overleven als we allianties smeden. Anderzijds is internationalisering belangrijk omdat het nationale kader misschien wel een redelijk uitgangspunt (*premise*) is voor theaterwetenschap, maar naar mijn mening weinig belooft (*promise*) voor de toekomst.¹² Onderzoek naar theater en performance op globaal niveau kan niet alleen de optelsom van theaterwetenschap in alle landen of taalgebieden zijn. Ook wil de vakgroep Theaterwetenschap in Amsterdam zich niet beperken tot enkel de Nederlandse theater- en performance cultuur. Internationalisering van theaterwetenschap en *performance studies* betekent dat we gaan nadenken over de mogelijkheden van dit vakgebied wanneer dit buiten de nationale kaders wordt gedefinieerd. Hierdoor komen er allerlei boeiende kwesties in beeld: de manier waarop onderzoeksobjecten worden bedacht; zaken betreffende taal, vocabulaire en canonvorming; vraagstukken aangaande buitentekstuele kennis en de talloze manieren waarop theater en performance invloed ondervinden van en reageren op stromingen en eisen van een 'globaliserende' wereld.

Hoe heeft de vakgroep Theaterwetenschap in Amsterdam de opgave van internationalisering geïnterpreteerd en geïmplementeerd? Ik zal hier dieper ingaan op twee aspecten van de internationalisering van het vakgebied, zoals ik die heb meegemaakt in de dagelijkse praktijk van lesgeven, werken met studenten en samenwerken met partnerinstellingen.

De taal van de internationalisering

Ten eerste noem ik de overstap op Engels als voertaal voor het onderwijs op masterniveau, terwijl in de bachelorfase in het Nederlands wordt lesgegeven. Dit lijkt een logische keuze, gezien de instroom van studenten uit de hele wereld via het MAIPR-programma en het toenemende aantal faculteitsmedewerkers met een beperkte kennis van het Nederlands. Maar door het gebruik van het Engels is het wel duidelijk geworden hoe cruciaal de rol van de taal is voor dit vakgebied. Engels is slechts voor een handjevol studenten en voor nog minder medewerkers de eerste taal, en het gebruik van het Engels in de collegezaal is en blijft daarom een heikele kwestie. Om te beginnen bestaan er veel 'varianten' van het Engels naast elkaar, die soms totaal verschillende denkwijzen en wetenschappelijke discussieculturen weerspiegelen. Dit is niet alleen een kwestie van grappige verschillen in accent, maar ook van de voortdurende taak om te proberen te begrijpen wat met taaluitingen wordt bedoeld. Omdat er steeds vertaalslagen plaatsvinden van en naar het Engels, zelfs voor de meest basale termen van het vakgebied, is het onvermijdelijk dat doceren en leren beginnen met de erkenning van de ongeschiktheid van het Engels of van de onvertaalbaarheid van bepaalde termen van of naar iemands specifieke vorm van het Engels. Zelfs de naam van het vak, *Theatre Studies*, is punt van discussie. Je kunt

vooral het wetenschappelijke karakter benadrukken (zoals in het Nederlandse 'theaterwetenschap' en het Duitse *Theaterwissenschaft*) of een en ander meer lezen als 'kennis over theater' (Russisch: театроведение; Arabisch: (فني) مسرحيات), dan wel als 'theatrologie' (Grieks: Θεατρολογία), of als 'de studie van theater/drama' (Chinees: 戏剧学). In mijn ervaring leidt de worsteling met het Engels in de collegezaal vaak tot productieve discussies en interessante leermomenten. Wanneer ik de betekenis van een concept als *representation* bekend veronderstel, moet ik die veronderstelling in twijfel trekken wanneer studenten laten zien hoe de term in andere talen op verschillende manieren kan worden geïnterpreteerd en uitgelegd. Als er verschillende concepten bestaan voor *political representation* en *aesthetic representation*, zoals we zien in de Nederlandse termen 'vertegenwoordiging', 'voorstelling', 'tentoonstelling' en 'verbeelding', kunnen foute vertalingen leerzaam zijn. In talen waar *acting* niet de dubbele betekenis van 'doen' en 'voorwenden' heeft, waar *a play* geen etymologisch verband heeft met *to play*, of waar één woord, afhankelijk van de context, in het Engels zowel *ritual* als *show* kan betekenen, lijkt theoretiseren over performance op een reis door een gebied dat nog nooit in kaart is gebracht. Als 'sleutelwoorden' in de betekenis die Raymond Williams eraan geeft, worden de concepten van de theaterwetenschap operationele concepten doordat ze moeten worden herhaald, in die zin dat hun 'betekenissen onlosmakelijk verbonden zijn met de problemen die in termen van die concepten worden beschreven'.¹³ Het concept is niet alleen descriptief, maar ook programmatisch: de keus en de rechtvaardiging van het gebruik van de term impliceren specifieke gevolgen.

Het gebruik van het Engels betekent verder dat bepaalde teksten niet in de leeslijst worden opgenomen, omdat ze niet in Engelse vertaling beschikbaar zijn. Het is handig om teksten te gebruiken waarvan men veronderstelt dat ze gemeengoed zijn, wat eerder betekent dat ze een grootste gemeenschappelijke deler representeren dan dat ze ook echt gemeenschappelijk worden 'gedeeld'. Wanneer ik een college voorbereid, merk ik vaak dat ik bepaalde performances kies omdat ik denk dat ze voor iedereen gemakkelijk toegankelijk zijn, of omdat ze goed gedocumenteerd zijn en goed vertegenwoordigd in de media. Niet aan bod komen voorbeelden en kunstwerken waarvoor kennis van vakjargon, van een specifieke taal of subcultuur of van een bepaalde regio nodig is, en die eisen stellen waaraan in een korte masteropleiding onmogelijk kan worden voldaan. De beschikbaarheid van informatie, archiefmateriaal en documentatie over performances is ongelijk verdeeld over de verschillende culturen en regionale gebieden. Over sommige performanceculturen wordt wel geschreven, maar nauwelijks door representanten van de cultuur zelf. Als organisator van colleges over performance theorie betrap ik me er soms op dat ik als een soort verplicht nummer een tekst uit een Afrikaanse of Aziatische bron aan de leeslijst toevoeg, uit een goedbedoelde, maar waarschijnlijk evengoed naïeve behoefte om geen regio's of culturen achter te stellen. Internationalisering is

geen onschuldige of vriendschappelijke verzameling van verschillende nationaliteiten met gelijke mogelijkheden en spelregels. Het MAIPR-programma wilde het Anglo-Amerikaanse paradigma van performance studies kritisch benaderen door ook de Europese en 'andere' niet-Europese perspectieven op performance te beschouwen. Dit is geen probleemloze onderneming: de veronderstellingen die het Engels zo dominant maakten in dit vakgebied, moeten in datzelfde Engels worden bestreden. Diverse niveaus moeten bijdragen aan die 'internationalisering' van het performance onderzoek: regionaal, nationaal, Europees in 'enge' zin (EU), Europees in 'brede' zin (de Balkan en enkele gebieden met onduidelijke status, zoals Rusland en de Kaukasus) en ten minste drie niet-Europese werelden: de westerse niet-europese wereld, de derde en, in heel beperkte mate, de vierde wereld. Het besef dat het voordeel van het Engels als gedeelde taal ook een verlies of beperking is, is daarom even cruciaal als in het Engels leren analyseren en spreken of schrijven over performances. Deze complexe verhouding tussen taal aan de ene kant en theater en performance aan de andere kant vormde een serieuze uitdaging voor het internationaliseringsproces.

Internationalisering: van theater naar performance

Het tweede aspect dat ik nader wil bespreken is de verbreding van het curriculum van theaterwetenschap naar performance studies, een verschuiving die in Amsterdam is ontstaan door de betrokkenheid bij het MAIPR-programma. Ik verwacht niet dat Performance Studies in Amsterdam ooit een onafhankelijk vakgebied wordt, zoals in diverse Amerikaanse contexten. De universiteit hecht sterk aan 'Theaterwetenschap' en we kunnen dan ook stellen dat het hier meer gaat om methodologische verbreding dan om het definiëren van geheel nieuwe kennisobjecten; het gaat meer om nieuwe *manieren* om dingen te weten te komen dan om nieuwe *dingen* om te weten. Het verband tussen performance en theater kan worden gezien als een belangrijke indicator van het verschil tussen performance studies in het MAIPR-kader en het Anglo-Amerikaanse paradigma. De verbreding van theater naar performance studies in het mastercurriculum heeft de vraag naar interdisciplinariteit versterkt, een praktijk die bij Theaterwetenschap al gangbaar was lang voordat het een beleids cliché was geworden. Er vindt productieve kruisbestuiving plaats tussen theaterwetenschap en allerlei andere vakgebieden, zoals globalisation studies, antropologie, filosofie, literatuurwetenschap, kunstgeschiedenis, memory studies, musicologie, media studies en onderwijskunde. Daardoor worden zowel studenten als faculteit gestimuleerd om in de breedte en voorbij nationale grenzen te denken. Internationale masterstudenten hebben verschillende soorten bacheloropleidingen gehad. Voor sommigen hoort bij de studie van theater en performance een combinatie van

theoretische en kunstzinnige opleiding. Anderen maken een strikt onderscheid tussen een beroepsopleiding bij een academie of conservatorium en een universitaire studie waarbij performance wordt bestudeerd aan de hand van kritiek, geschiedenis, esthetiek en theorie, maar zonder lichamelijke training en uitvoeringspraktijk. Weer anderen zijn bij het MAIPR-programma gekomen zonder enige voorkennis van theater, maar wel met de wens om hun huidige of eerdere opleiding te verbinden aan de mogelijkheden van performance studies.

De verbreding van theater naar performance is terug te voeren op een aantal verschuivingen in de geesteswetenschappen in de twintigste eeuw. De focus is in dit proces verruimd, eerst van toneelteksten naar theater en theaterpraktijk, en vervolgens van theater naar performance. Hierbij wordt ook buiten het conventionele theater gekeken en worden rituelen, spel, sociale interactie en allerlei culturele manifestaties bij de studie betrokken. Deze verschuivingen worden soms kort aangeduid met respectievelijk 'linguistic turn', 'cultural turn' en 'performative turn'.¹⁴ De verbreding van theater naar performance betekent dat we ons meer richten op een levende, fysieke kunstvorm als object van onze analyse. Daarom moeten we niet alleen onderzoeken hoe dat live karakter een kennisobject vormt, maar ook, belangrijker, hoe dit vorm krijgt als een manier van weten, als epistemologie. Samen met mijn collega's heb ik veel tijd besteed aan die kwestie van epistemologie toen we het curriculum van het MAIPR-programma moesten ontwerpen en aanpassen. Diana Taylor betoogt in *The Archive and the Repertoire* dat het nodig is om (a) nieuwe manieren te vinden om informatie te vergaren en veldonderzoek te doen, (b) open te staan voor niet-tekstuele bronnen en praktijken die niet kunnen worden gedocumenteerd, en (c) ons bewust te worden van onze analysemethoden.¹⁵ De gereedschappen voor etnografisch en sociologisch onderzoek zijn noodzakelijk als aanvulling op de gevestigde interpretatiemethoden van de geesteswetenschappen. Ze zijn echter niet voldoende, omdat ook in deze gereedschappen het onderscheid tussen 'weten dat' en 'weten hoe' wordt gemaakt.¹⁶ Als performance een epistemologische categorie is, vereist de studie van performance een herijking van de relatie tussen onderzoeker en het onderzochte. De activiteit van onderzoek doen is niet te scheiden van het onderzoeksobject, omdat beide als performance kunnen worden beschouwd. Wanneer we ons als onderzoekers bezighouden met performance, moeten we beseffen dat iets alleen kan worden gekend als het eerst als kennisobject is gevormd, en dat deze kennisvorming zelf deel uitmaakt van de kennis. Op die manier wordt de verbreding van theater naar performance een krachtige interpretatie van de internationaliseringsopdracht, waarbij de gebruikelijke nationale grenzen nadrukkelijk buiten beschouwing worden gelaten. Het studieobject wordt breder omdat er vele soorten fysieke, geleefde praktijken aan worden toegevoegd. Hierbij worden onderzoeks- en onderwijsmethoden kritisch onder de loep genomen. Ik geef één voorbeeld. Voor een college over het begrip 'habitus' bij Pierre Bourdieu is

het methodologisch interessant om studenten de straat op te sturen voor een ervaringsopdracht: ze lopen naar binnen in een winkel of uitgaansgelegenheid waarmee ze totaal onbekend zijn, zoals een tattooshop, een casino, een tafeldansbar, of een Turks voetbal-/theehuis, gelukkig allemaal dicht bij elkaar gelegen aan het Rembrandtplein in Amsterdam. De kennis die door deze fysieke ervaring wordt gegenereerd, voedt vervolgens de bespreking van de teksten van Bourdieu. Op die manier wordt het gemakkelijker om dit complexe concept te ontrafelen, omdat er verschillende culturele perspectieven met betrekking tot de ervaring van de habitus komen bovendrijven. Een dodelijk saaie PowerPoint-presentatie over de relevantie van habitus voor de theorie van performance is niet meer nodig. Dergelijke activiteiten in de context van de collegezaal leveren als bonus ook nog eens een synergetisch effect op: de Nederlandse masterstudenten worden op kleine schaal culturele ambassadeurs. Wanneer de Nederlanders hun medestudenten moeten uitleggen hoe je het verschil kunt zien tussen het publiek van bijvoorbeeld Carré en het Muziektheater in Amsterdam, beseffen ze soms ineens hoeveel ze weten van commerciële, populaire en elitecultuur en worden ze zich ervan bewust hoe ze het vanzelfsprekende moeten verwoorden. Wanneer studenten bespreken hoe de rolverdeling bij een theaterproductie tot stand komt, onderzoeken ze hun eigen en elkaars aannames. Vervolgens blijkt dat wat gezond verstand leek, in feite het resultaat is van vastgeroest, normatief denken.

Naar een meta-beroepstoekomst voor internationaal performanceonderzoek

Het vijftigjarig jubileum van de UvA-opleiding Theaterwetenschap valt in een tijd waarin universiteiten overal ter wereld, en dan vooral wat betreft de geesteswetenschappen, ernstig worden aangetast door de logica van het managementdenken en bedrijfsmatige groei. Maar dit is niet de tijd voor een klaagzang over de oppervlakkigheid van excellentie, ranglijsten, impactfactoren of studiesucces. Natuurlijk wil ik dat de afgestudeerden banen vinden die hun bevrediging geven en goede arbeidsvoorwaarden kennen. Ik wil ook dat het management van de universiteit het instituutgebouw niet aan een of ander hotel verkoopt en verstand en goede smaak zal blijven tonen door te blijven investeren, niet alleen in digitale maar ook in analoge geesteswetenschappen. Maar mijn eigenlijke wensen voor het vakgebied van de theaterwetenschap en performance studies liggen in wat Spivak noemt: het meta-beroepsbereik (*meta-vocational scope*) van onderwijs in esthetiek.¹⁷

In mijn visie is International Performance Research voor theaterwetenschap wat vergelijkende literatuurwetenschap en Area Studies proberen te zijn voor literatuurwetenschap en filologie. International Performance Research probeert de canon

Noten

uit te breiden en te problematiseren, probeert verschillende vormen van praktijk, geschiedenis en verwoording op de kaart te zetten. Maar dit moet verder gaan dan alleen een MAIPR-programma. Wanneer we het hebben over globalisering en internationalisering, denken we aan satelliettelevisie op het Afrikaanse platteland, of aan een Tibetaan op een motor. Beïnvloeding en communicatie verlopen grotendeels van globaal Noord naar globaal Zuid, zelden andersom (behalve misschien wanneer we constateren dat vrijwel alles wat wij hebben uit China komt), en nóg minder vaak tussen landen van het globale zuiden. Zelden reizen cultuur en idioom van het globale zuiden soepel naar elders. Vanuit het perspectief van samenlevingen en landen in de marge van het globale gebeuren is het overschrijden van grenzen geen snoepreisje voor de aardigheid. In Nepal zijn regelmatig toneelstukken van Shakespeare en Ibsen te zien, maar hoeveel Nepalese toneelstukken worden er in andere landen uitgevoerd door niet-Nepalese gezelschappen? In de hele wereld worden theatermakers 'Brechtiaans' genoemd, maar zal er ooit een Europese, Australische of Aziatische toneelregisseur 'Buenaventuresk' worden genoemd?

Mijn toekomstvisie voor het vakgebied is dat we zullen leren om beter te luisteren naar minder sensationele en misschien minder modieuze verwoordingen van het transnationale en transculturele. Hiervoor zullen we met geduld en respect onbekend terrein moeten betreden. We zullen moeilijke studieonderwerpen moeten kiezen, onderwerpen waarvoor we misschien niet genoeg of geen geschikte literatuur zullen vinden bij grote commerciële uitgeverijen als Routledge of Palgrave Macmillan of in zogenaamde toptijdschriften, en waarvoor we misschien wel nieuwe talen zullen moeten leren. Tegelijkertijd zullen we ook moeilijke vragen moeten stellen aan popcultuur en aan mainstream commerciële performances, om de voedingsbodem van waaruit deze voortkomen in kaart te brengen en ze kritisch onder de loep te nemen.

Het is alleen al de moeite waard dat mensen met een verschillende achtergrond en wereldbeschouwing, en met een andere culturele en maatschappelijke opvoeding, samen de voorwaarden en onderwerpen van een vakgebied proberen vast te stellen – nog los van de meetbare uitkomsten die het oplevert. De spanningen, discussies en confrontaties die onvermijdelijk ook optreden, verbreden de horizon alleen maar. Studenten die bij het internationale masterprogramma binnenkomen, hebben aanvankelijk een stevig gevoel van wie ze zijn, waar ze vandaan komen en wat ze willen bestuderen. Het is heel ontroerend om te observeren hoe ze zich bewust en onbewust openstellen voor verandering, hoe ze beïnvloeding verwelkomen en niet wegvluchten voor situaties waarin ze geen idee hebben wat er aan de hand is of wat ze moeten doen; hoe ze bereid zijn om andere wegen in te slaan. Alleen dat is al heel veel waard.

- 1 'Losse speculaties' ('*Scattered speculations*') is een term die ontleend is aan Spivak; zie Gayatri Chakravorty Spivak, 'Scattered Speculations on the Subaltern and the Popular', in *An Aesthetic Education in the Era of Globalization* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2012), 429-442.
- 2 Gayatri Chakravorty Spivak, *Death of a Discipline* (Calcutta: Seagull Books, 2004), 2-4.
- 3 Zie noot 1.
- 4 Een overzicht van onderzoekserelateerde internationale samenwerkingsinitiatieven is te vinden in de bijdrage van Peter Eversmann en Rob van der Zalm in deze bundel.
- 5 Jordi Curell, 'Voorwoord bij *Joint International Master Programmes: Lessons Learnt from Erasmus Mundus. The First Generation EACEA Synthesis Report*', geraadpleegd op 11 maart 2014, http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/tools/documents/repository/joint_intl_master_prog_web131120.pdf.
- 6 Hanneke Teekens, red., *Global Education: A Narrative*, Nuffic-rapport, november 2013, geraadpleegd op 11 maart 2014, <http://www.nuffic.nl/en/library/global-education-a-narrative.pdf>.
- 7 De Netherlands Education Support Offices (NESO-kantoren) van de Nuffic zijn gevestigd in landen met een verondersteld strategisch (lees: financieel) belang voor Nederland. Het belangrijkste doel van deze kantoren is studenten aantrekken en werven voor een studie in Nederland. Voor Nederland is dit een betrekkelijk recent fenomeen, waarmee een trend van de concurrentie wordt gevolgd die in de jaren negentig is begonnen in de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Australië. De aanwezigheid van kantoren van instanties als de Nuffic in landen als India heeft geleid tot de snelle opkomst van een aantal verschijnselen: onderwijsbeurzen, professionele consultants voor universitaire mobiliteit, leningverstrekkers voor onderwijs, gespecialiseerde visum- en verzekeringsbureaus, retailers en distributeurs van onderwijsmaterialen en voorbereidingscursussen voor de IELTS- en TOEFL-examens. Zie bijvoorbeeld: 'Times Education Boutique 2014', geraadpleegd op 11 maart 2014, <http://www.timeseducation.org/index.html>.
- 8 Ewald Engelen, Rodrigo Fernandez en Reijer Hendrikse, 'How Finance Penetrates its Other: A Cautionary Tale on the Financialization of a Dutch University', *Antipode: A Radical Journal of Geography* 26 maart (2014): 1-20.
- 9 Raymond Williams, *Marxism and Literature* (Oxford en New York: Oxford University Press, 1977), 114.
- 10 Jaarlijks worden er van meer dan 120 beursaanvragen tussen de tien en twintig gehonoreerd.
- 11 Het broedplaatsbeleid is voor het eerst verwoord in de jaren negentig, door de Wereldbank en nationale financiële instellingen. De naam verwijst naar broedmachines voor kleine kuikentjes, die eerst worden beschermd en daarna voor zichzelf moeten kunnen zorgen. Bedrijfsmatig gezien betekent het ondersteuning voor beginnende ondernemingen.

- gen die kunnen aantonen dat ze een financieel veelbelovend potentieel hebben. Zie: Geert Lovink en Ned Rossiter, red., *My Creativity Reader: A Critique of Creative Industries* (Amsterdam: Institute for Network Cultures, 2007), 169-70.
- 12 Het onderscheid tussen 'premise' en 'promise' is ontleend aan Paolo Virno, *A Grammar of the Multitude: For an Analysis of Contemporary Forms of Life*, Vert. Isabella Bertoletti, James Cascaito, Andrea Casson (New York: Semiotext(e) MIT Press, 2004), 25.
  - 13 Raymond Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* (1976), herdruk (New York/Londen: Routledge, 2011), 13.
  - 14 De wendingen worden in de context van theaterwetenschap en performance studies uitgewerkt in: Sruti Bala, 'The Entangled Vocabulary of Performance', *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities* Vol. 5, No. 2 (2013): 12-21, http://rupkatha.com/V5/n2/03_Vocabulary_Performance_Studies.pdf.
  - 15 Diana Taylor, *The Archive and the Repertoire: Performing Cultural Memory in the Americas* (Durham en Londen: Duke University Press, 2003), 26-7.
  - 16 Dwight Conquergood, 'Performance Studies: Interventions and Radical Research', *The Drama Review* Vol. 46, No. 2 (zomer 2002): 146.
  - 17 Gayatri Chakravorty Spivak, *An Aesthetic Education in the Era of Globalization* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2012), 1-34.

Geraadpleegde literatuur

'Times Education Boutique 2014.' Geraadpleegd op 11 maart 2014. <http://www.timeseducation.org/index.html>.

Bala, Sruti. 'The Entangled Vocabulary of Performance.' *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities* Vol. 5, No. 2 (2013): 12-21. Geraadpleegd op 11 maart 2014. http://rupkatha.com/V5/n2/03_Vocabulary_Performance_Studies.pdf.

Conquergood, Dwight. 'Performance Studies: Interventions and Radical Research.' *The Drama Review* Vol. 46, No. 2 (Zomer 2002): 145-156.

Currell, Jordi. Foreword to *Joint International Master Programmes: Lessons Learnt from Erasmus Mundus. The First Generation EACEA Synthesis Report*. Geraadpleegd op 11 maart 2014. http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/tools/documents/repository/joint_intl_master_prog_web131120.pdf.

Engelen, Ewald, Rodrigo Fernandez en Reijer Hendrikse. 'How Finance Penetrates its Other: A Cautionary Tale on the Financialization of a Dutch University.' *Antipode: A Radical Journal of Geography*, 26 maart (2014): 1-20.

Lovink, Geert, en Ned Rossiter, red. *My Creativity Reader: A Critique of Creative Industries*. Amsterdam: Institute for Network Cultures, 2007.

- Spivak, Gayatri Chakravorty. *Death of a Discipline*. Calcutta: Seagull Books, 2004.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. *An Aesthetic Education in the Era of Globalization*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2012.
- Taylor, Diana. *The Archive and the Repertoire: Performing Cultural Memory in the Americas*. Durham and Londen: Duke University Press, 2003.
- Teekens, Hanneke, red. *Global Education: A Narrative*. Nuffic-rapport, november 2013. Geraadpleegd op 11 maart 2014. <http://www.nuffic.nl/en/library/global-education-a-narrative.pdf>.
- Virno, Paolo. *A Grammar of the Multitude: For an Analysis of Contemporary Forms of Life*. Vert. Isabella Bertoletti, James Cascaito, Andrea Casson. New York: Semiotext(e) MIT Press, 2004.
- Williams, Raymond. *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. New York/Londen: Routledge, 2011. Originele uitgave (1976).
- Williams, Raymond. *Marxism and Literature*. Oxford en New York: Oxford University Press, 1977.

Bijlage

Overzicht van gastonderzoekers bij de vakgroep Theaterwetenschap van de UvA (2008-2013):

Naam	Instituut	Land	Jaar van bezoek	In het kader van
Prof.dr. Jim Davis	Universiteit van Warwick	Groot-Brittannië	2008	MAIPR/Erasmus Mobility
Dr. Susan Haedicke	Universiteit van Warwick	Groot-Brittannië	2008	MAIPR/Erasmus Mobility
Prof.dr. Mitsuya Mori	Seijo Universiteit	Japan	2008	MAIPR
Dr. Shams el Din Younis	College of Music and Drama, Universiteit van Khartoum	Sudan	2009	In samenwerking met de Arts Africa Foundation
Prof.dr. Luis Peirano Falconi	Pontificia Universidad Católica del Perú	Peru	2009	MAIPR
Dr. Antônio de Araújo Silva	Universiteit van São Paulo	Brazilië	2009 en 2010	MAIPR
Dr. William D. Peterson	Monash Universiteit	Australië	2009 en 2013	MAIPR
Dr. Jessica Kaahwa	Universiteit van Kampala	Oeganda	2009-2010	MAIPR
Sudhanva Deshpande	Jana Natya Manch, Street Theatre Collective	India	2010	MAIPR

**Overzicht van gastonderzoekers bij de vakgroep Theaterwetenschap van de UvA
(2008-2013):**

Naam	Instituut	Land	Jaar van bezoek	In het kader van
Prof.dr. Elin Diamond	Rutgers Universiteit	Verenigde Staten	2010	MAIPR
Dr. Pam Woods	Exeter Universiteit	Groot- Brittannië	2011	Erasmus Mobility
Prof.dr. Hanna Korsberg	Universiteit van Helsinki	Finland	2011	MAIPR/Erasmus Mobility
Prof.dr. Katharina Pewny	Universiteit van Gent	België	2011	Erasmus Mobility
Krzysztof Miklaszewski	Theatermaker Kantor expert	Polen	2011	In samenwerking met het Goethe Instituut
Dr. Ana Vujanović	Onderzoeker	Servië	2011 en 2012	MAIPR
Ong Keng Sen	Regisseur	Singapore	2011 en 2012	MAIPR
Erica Mott	La Pocha Nostra	Verenigde Staten	2011 en 2012	MAIPR
Guillermo Gomez Pena	La Pocha Nostra	Verenigde Staten	2011 en 2012	MAIPR
Saul Garcia Lopez	La Pocha Nostra	Canada	2011 en 2012	MAIPR
Prof.dr. Anno Mungen	Universiteit van Bayreuth	Duitsland	2012	THW
Prof.dr. Chris Balme	Universiteit van München	Duitsland	2012	THW
Alvis Hermanis	Regisseur	Letland	2012	In samenwerking met de SSBA
Dr. Aristita Albacan	Universiteit van Hull, Scarborough	Groot- Brittannië	2012	Erasmus Mobility
Milo Rau	Regisseur	Duitsland	2013	In samenwerking met Frascati
Kassem Istanbouli	Regisseur	Libanon	2013	In samenwerking met Dancing on Edge Festival
Dr. Marita Tatari	Universiteit van Bochum	Duitsland	2013	THW
Prof.dr. Christopher Wild	Universiteit van Chicago	Verenigde Staten	2013	THW
Svetlana Sugako	Belarus Free Theatre	Belarus	2013	In samenwerking met Ervaar Daar Hier Theater

**Overzicht van gastonderzoekers bij de vakgroep Theaterwetenschap van de UvA
(2008-2013):**

Naam	Instituut	Land	Jaar van bezoek	In het kader van
Dr. Ivana Vujic	Universiteit van Kunst, Belgrado	Servië	2013	MAIPR
Prof.dr. Milena Dragicevic Sesic	Universiteit van Kunst, Belgrado	Servië	2013	MAIPR

THEATERWETENSCHAP AAN DE AMSTEL

*Vijftig jaar onderwijs en onderzoek
aan de Universiteit van Amsterdam*

Onder redactie van

SYLVIA ALTING VAN GEUSAU

PETER EVERSMAAN

ROB VAN DER ZALM